Social Welfare Quarterly, Vol 20, Summer 2020, No 77

نقش حضور آزادگان در طرحهای جهادی در پیش‌بینی رفع مشکلات اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، بهداشتی و درمانی جامعه

۱- امیرحسین زیوری
دکتر علوم سیاسی، گروه علوم سیاسی، اندیشه‌های سیاسی و مسائل ایران، دانشکده علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران

۲- احمد بخشایش اردستانی
دکتر علوم سیاسی، گروه علوم سیاسی، اندیشه‌های سیاسی و مسائل ایران، دانشکده علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران
(نویسنده مسئول)
<Ahmadbakhi0912@gmail.com>

۳- محمد توحید فام
دکتر علوم سیاسی، گروه علوم سیاسی، اندیشه‌های سیاسی و مسائل ایران، دانشکده علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران

واژه‌های کلیدی:
طرحهای جهادی، آزادگان، مشکلات اقتصادی، مشکلات فرهنگی، مشکلات اجتماعی، مشکلات بهداشتی و درمانی
تاریخ دریافت:
تاریخ پذیرش:

مقدمه: *مدیریت جهادی ویژگیهای اثباتی دارد و می‌توان برای آن مرزهای معین و مشخصی با الگوهای متعارف و رایج مدیریتی در جهان قائل شد.*

روش: *روش پژوهش حاضر توصیفی و از نوع همبستگی است. جامعه پژوهش شامل تمامی آزادگان تحت پوشش مؤسسه بنیاد شهید شهر تهران است. روش نمونه‌گیری، خوشه‌ای بوده و ۲۸٤ نفر از آزادگان به صورتی تصادفی به‌عنوان نمونه پژوهش انتخاب شدند. برای جمع‌آوری اطلاعات در پژوهش حاضر از پرسشنامه محقق‌ساخته استفاده شد که اعتبار آن توسط متخصصان تأیید شد و پایایی آن ۰/۹۳٤ گزارش شد. برای تحلیل داده‌ها از روشهای آماری همبستگی، رگرسیون و تحلیل مسیر و نرم‌افزارهای SPSS و LISREL استفاده شد.*

یافته‌ها: *حضور آزادگان در طرحهای جهادی با هدف رفع مشکلات اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و بهداشتی و درمانی به ترتیب ۰/۳۰، ۰/۳۸، ۰/۲۷ و ۰/۲۱ رابطه دارد. برای ترسیم مدل حضور آزادگان در طرحهای جهادی و تأثیر آن بر هر یک از ابعاد فوق از نرم‌افزار لیزرل استفاده شده است که بر اساس آن می‌توان بیان کرد که حضور آزادگان در طرحهای جهادی درزمینه‌های رفع مشکلات ابعاد مذکور، تأثیرگذار بوده است.*

بحث: *نتایج پژوهش حاضر نشان داد که بین حضور آزادگان در طرحهای جهادی و رفع مشکلات اقتصادی شامل مصرف‌گرایی، اشرافی‌گری، سستی، تنبلی، بی‌حالی و انحراف از مسیر آرمان‌گرایی ایمانی، ارتباط وجود دارد. یافته دیگر پژوهش نشان داد که بین حضور آزادگان در طرحهای جهادی و رفع مشکلات فرهنگی رابطه وجود دارد. توجه به کار و سرعت انجام آن با در نظر گرفتن شرایط و نیازها جامعه از اهداف مدیر جهادی است. همچنین نتایج پژوهش حاضر نشان داد که بین حضور آزادگان در طرحهای جهادی و رفع مشکلات اجتماعی شامل ارتقاء کرامت انسانها و ارائه خدمات متناسب با شأن و منزلت آنها رابطه وجود دارد. یکی دیگر از یافته‌ها، حضور آزادگان در طرحهای جهادی و رفع مشکلات بهداشت و درمان بوده است. آزادگانی هستند که با ادامه تحصیل، پزشک یا داروساز شده و با ارتباط نزدیک با بیمار و تلفیق دانش نو با دانش بومی در قالب طرحهای جهادی به‌ویژه در مناطق کمتر برخوردار و نیازمند به ارائه خدمات مناسب بهداشتی و درمانی، حضور پیدا کرده‌اند.*

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-23]

Social Welfare Quarterly, Vol 20, Summer 2020, No 77

The Role of Freedmen's Presence in Jihadi Projects in Predicting the Solution of Economic, Cultural, Social, Healthcare, and Medical Problems of Society

1. Amirhosin Zivari
Ph.D in Political Science, Department of Political Science, Political Thoughts and Iranian studies, Faculty of Political Science, Islamic Azad university, Central Tehran Branch, Tehran, Iran.

2. Ahmad Bakhshayesh
Ph.D in Political Science, Department of Political Science, Political Thoughts and Iranian studies, Faculty of Political Science, Islamic Azad university, Central Tehran Branch, Tehran, Iran. (Corresponding author)
<Ati.tajari@yahoo.com>

3. Mohammad Tohidfam
Ph.D in Political Science, Department of Political Science, Faculty of Political Science, Islamic Azad university, Central Tehran Branch, Tehran, Iran.

Key words:
Jihadi projects, Freedmen, Financial problems, Cultural problems, Social problems, Healthcare and medical problems
Received:
Accepted:

Introduction: Jihadi management has positive characteristics and can be defined by specific boundaries with conventional management patterns in the world. Freedmen are among the jihadi leaders in the country and this manpower can be used to solve economic, cultural, social, healthcare, and medical problems of society.

Method: The method of the present study was correlation and the study population included all freedmaen covered by the Foundation of Martyrs and Veterans Affairs (Bonyadeh Shahid) of Tehran. The sampling method of the present study was cluster sampling, and 284 freedmen were randomly selected as the research sample. A researcher-made questionnaire was used to collect the data in the present study, and the validity of the instrument was confirmed by experts, and its reliability was reported to be 93.4%. The statistical methods of correlation, regression, and path analysis were used to analyze the data using SPSS and LISREL softwares.

Findings: Findings: The results of the present study showed that the presence of freedmen in jihadi projects is respectively related to solving economic, cultural, social, and healthcare problems by 30%, 38%, 27%, and 21%, and the relationships obtained were at the level of ($P < 0.05$), which were significant.

Discussion: In general, it can be said that the presence of freedmen in jihadi projects can play an effective role in reducing economic, cultural, social, and healthcare problems at the management level in society.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-23]

Introduction: About 40,000 Iranians were taken prisoner during the eight-year Iraq-Iran war. The state of the physical environment and the unfavorable conditions in prison, and the length of captivity have been associated with the physical and psychological problems of prisoners of war (POWs). The families of the freedmen[1] and their children also suffered from many emotional and economic problems. Undoubtedly, the freedmen have innumerable spiritual assets that can play a vital role in jihadi management. Jihadi management as a desirable model and compatible with the advanced Islamic and Iranian model has been proposed many times by the Supreme Leader because jihadi management has both obligatory and positive characteristics and can be defined with specific patterns and conventional models. Moreover, it can become a typical management model in the world. If the jihadi management or the work and effort with divine intention based on science and wisdom prevails, the country's problems can be solved in the current conditions of the world powers' pressures; the country will continue to move forward. This sentence is part of the Supreme Leader's orders as regards the need to institutionalize the country's jihadist management system. So jihadi management requires a genuine effort and it has its own complexities. Undoubtedly, the most important way to implement and introduce this style to the community is to practice it and let it be supported by managers and the sincerity and compassion of decision-makers, who must plan to achieve this important goal and do not need a controlling force. If we desire to talk about the Iranian Islamic model of progress in the country, this model must inevitably be based on local concepts and frameworks and values; the system's agents can consider such jihadi management in the legislative, executive, and judicial fields. Now, considering the importance of the presence of freedmen in the country's management and the need for jihadi leaders in the national arena to get out of the current situation and the pressures of world powers, it is necessary to use this effective and efficient force in the country's management. According to the background of study, we realize that no research has been done on the role of freedmen in jihadi plans in predicting the solution of economic, cultural, social, healthcare, and medical problems in the society. Conducting such a study would fill the existing research gap. Therefore, the purpose

1 The term refers to the POWs rleased after Iraq-Iran War, in Iran they are referred to as āzādegan

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-23]

of this study is to investigate the relationship between the presence of freedmen in jihadi plans and solving economic, cultural, social, healthcare, and medical problems in society.

Method: The present research is a descriptive-correlational study, and the research population included all the released prisoners under the auspices of the Foundation of Martyrs and Veterans Affairs of Tehran. The sampling method in the present study was a cluster sampling, and 284 prisoners were randomly selected as the sample. A researcher-made questionnaire was used to collect the data comprising three parts. The first part includes the period of captivity, level of education, duration of participation in the Martyrs and Veterans Affairs jihadi activities, the year, and the income. The second part includes 20 five-point Likert scale survey questions that are arranged related to research variables, and the third part includes five questions, descriptive (open-answer) and suggestions. Experts confirmed the reliability of the instrument, and its validity was reported to be 93.4. Statistical methods of correlation, regression, and path analysis were used to analyze the data using SPSS and LISREL softwares.

Results: In the present study, statistical tests were used on the data of 284 people. The following tables predict economic, cultural, social, and health problems based on freedmen's presence in jihadi plans.

Table 1. Regression equation coefficients predicting the solution of economic, cultural, social, and health problems based on the presence of freedmen in jihadi plans

Variant	B	Std. Error	Valueβ	T Value	Sig.
Economic problems solving	0.769	0.179	0.306	4.295	0.000
Cultural problems solving	0.994	0.179	0.383	5.545	0.000
Social problems solving	0.737	0.189	0.279	3.894	0.000
Health problems solving	0.737	0.189	0.245	3.236	0.000

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-23]

As shown in the table above, for one unit of change in the standard deviation of the variable presence of the freedmen in jihadi plans, 0.306 standard deviation in solving economic problems, 0.383 standard deviation in solving cultural problems, 0.279 standard deviation in solving social problems, and 0.236 standard deviation of change in solving health problems have been created.

Discussion: In general, it can be said that the present study showed that freedmen could play an essential role in the management body of the country. Using this creative and persistent workforce can reduce economic, social, cultural, and health problems. Given the country's current situation and the multilateral pressures imposed by the world powers, jihadi managers, including the freedmen, can be used to manage the country's affairs to overcome the current high-pressure situation in various political, economic, social, cultural, and health fields.

Ethical Considerations:

Authors' contributions

All authors contributed to producing of the research

Funding

In the present study, all expenses were borne by the authors and they did not have any sponsors.

Conflicts of interest

The authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments:

In this article, all rights relating to references are cited and resources are carefully listed.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-23]

مقدمه

حدود ٤٠٠٠٠ نفر از ایرانیان در طول ۸ سال جنگ عراق و ایران به اسارت گرفته شدند. وضعیت محیط فیزیکی و شرایط نامطلوب زندانها و طول مدت اسارت با بروز مشکلات فیزیکی و روانی در اسیران جنگی همراه بوده است (موسوی و همکاران، ۲۰۱۰). عمده مسائل درمان آزادگان از زمان اسارت مداوای درست، دریافت به‌موقع داروهای موردنیاز، رسیدگی و پایش سلامت به‌واسطه خدمات بیمه‌ای است. در چرخه درمان هر زمان که اختلالی در یکی از بخشها پیش بیاید دیگر قسمتها را دچار مشکل می‌کند. ازاین‌رو با وجود بسیاری از اقدامات خدماتی و تسهیلاتی که تاکنون برای خدمات‌رسانی بهتر به جامعه‌ایثارگران درزمینه بهداشت و درمان ایجاد شده و هر زمان که یکی از بخشها به‌درستی وظایف خود را انجام نداده باعث بروز مشکلاتی است. باید گفت که نظارت درست بر امور چرخه درمانی از الزاماتی است که می‌تواند برطرف‌کننده عمده مشکلات جامعه هدف در بحث درمانی باشد (خبرگزاری ایثار، ۲۰۱۹).

خانواده آزادگان و فرزندان آنها نیز دچار خلأهای عاطفی و اقتصادی زیادی شدند. بدون تردید آزادگان دارای سرمایه‌های معنوی بی‌شماری هستند که می‌تواند درزمینه اعمال مدیریت جهادی نقش‌آفرین باشند (سواری، ۲۰۱۳).

یکی از مهم‌ترین خصیصه‌های هر سازمان برای کار در شرایط متغیر، داشتن افرادی است که راغب‌اند در تغییرات موفقیت‌آمیز سازمان بدون وجود الزامات رسمی شغل شرکت کنند. رفتارهایی که از انتظارات رسمی نقش فرا رفته ولی برای بقاء سازمان خیلی مهم و حتی ضروری هستند و به‌عنوان رفتارهای شهروندی سازمانی تعریف‌شده‌اند (زارعی متین، ۲۰۱۸).

مدیریت جهادی به‌عنوان یک الگو و مدل مطلوب و سازگار با الگوی اسلامی و ایرانی

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-23]

پیشرفته تاکنون بارها از سوی مقام معظم رهبری مطرح شده است؛ چراکه مدیریت جهادی هم ویژگیهای اثباتی و ایجابی دارد و هم می‌توان برای آن مرزهای معین و مشخصی با الگوهای متعارف و رایج مدیریتی در جهان قائل شد و نکته دیگر توجه به مزیت مطلق الگوی مدیریت جهادی که از یک سو مبتنی و متکی بر علم، تجربه، مهارت و تخصص است و از سوی دیگر با توکل و اعتماد به خداوند متعال و با نیت قرب الی‌الله پیش می‌رود (بهرامی، ۲۰۱۷). در این زمینه عسکری وزیری، نادری، متین و نوروزی فرانی (۲۰۱۹) در پژوهش خود به تبیین مدیریت جهادی و طراحی الگوی آن در نظام جمهوری اسلامی ایران پرداخته‌اند. در این پژوهش آنها به این نتیجه رسیدند که مدیریت جهادی، راهبردی برای غلبه بر مشکلات داخلی نظام جمهوری اسلامی و تهدیدهای خارجی محسوب می‌شود.

اگر مدیریت جهادی یا همان کار و تلاش با نیت الهی و مبتنی بر علم و درایت حاکم باشد، مشکلات کشور، در شرایط کنونی فشارهای قدرتهای جهانی و در شرایط دیگر، قابل‌حل است و کشور حرکت روبه‌جلو را ادامه خواهد داد. «این جمله بخشی از فرمایشات مقام معظم رهبری در ارتباط با ضرورت نهادینه‌شدن نظام مدیریت جهادی در کشور است (خبرگزاری خامنه‌ای، ۲۰۱۳). پس مدیریت جهادی همتی مردانه می‌طلبد و داستان پرفراز و فرودی دارد. بی‌شک مهم‌ترین روش برای پیاده‌سازی و معرفی این سبک به جامعه، عمل به آن و حمایت توسط مدیران و اخلاص و دلسوزی صاحبان تصمیم است که باید تک‌تک برای رسیدن به این مهم برنامه‌ریزی کنند و نیازی به نیروی کنترل‌کننده نداشته باشند. اگر در کشور از الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت سخن می‌گوییم این الگو ناگزیر باید متکی و مبتنی بر مفاهیم و چارچوبهای بومی و ارزشی باشد ازاین‌رو مدیریت جهادی به‌عنوان یک الگو و مدل مطلوب و سازگار با الگوی اسلامی و ایرانی پیشرفت می‌تواند موردتوجه کارگزاران نظام در عرصه‌های تقنینی، اجرایی و قضایی قرار گیرد (مولودی، ۲۰۱۸). در این زمینه مختاریان‌پور و کوثری (۲۰۱۸) در تحقیق خود به بررسی عوامل بازدارنده استمرار روحیه مدیریت جهادی

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-23]

پس از دوران دفاع مقدس پرداخته و دریافتند که در دوران جنگ تحمیلی عراق علیه ایران، الگوی جدیدی از مدیریت ظهور کرد و ایران صحنه بروز و ظهور کنشهای مختلفی شد که مجموعه آنها را می‌توان نتیجه وجود روحیه مدیریت جهادی در مدیران کشور دانست.

الگویی که در آن اجتناب از سیاست‌زدگی به معنای ارجحیت منافع و مصالح ملی بر منافع فردی و جناحی از دیگر شاخصه‌های آن است. مدیریت جهادی غایت خود را اثبات کارآمدی دین در اداره جامعه می‌بیند و کارگزار اجرایی تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت است (خراشادی زاده و بابائی، ۲۰۱٤).

حال با توجه به اهمیت حضور آزادگان در عرصه‌های مدیریت کشور و نیاز به مدیران جهادی در صحنه ملی برای برون‌رفت از وضعیت فعلی کشور و فشارهای قدرتهای جهانی، لازم است از این نیروی مؤثر و کارآمد در بدنه مدیریتی کشور استفاده شود. با توجه به بررسی پیشینه، تابه‌حال پژوهشی درزمینه نقش حضور آزادگان در طرحهای جهادی در پیش‌بینی رفع مشکلات اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، بهداشتی و درمانی در جامعه در کشور انجام نشده است. با انجام این پژوهش می‌توان این خلأ پژوهشی را تکمیل کرد. بنابراین هدف پژوهش حاضر بررسی رابطه حضور آزادگان در طرحهای جهادی با رفع مشکلات اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، بهداشتی و درمانی در جامعه است.

پیشینه تجربی

شکاری (۲۰۱۹) در پژوهش خود به بررسی پایداری در آموزش عالی: تأملی بر نقش مدیریت جهادی پرداخته است. نتایج نشان داد که در دانشگاه پیام نور، مدیریت جهادی بر توسعه پایدار تأثیر دارد. از میان ابعاد سه‌گانه مدیریت جهادی (شامل رهبر، پیرو و زمینه) دو بعد رهبر و زمینه بر توسعه پایدار تأثیر دارد؛ اما بعد پیرو مدیریت جهادی بر توسعه پایدار تأثیر ندارد.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-23]

صفیعی‌پور، سلیمی و جهانیان (۲۰۱۸) در پژوهش خود به شناسایی مؤلفه‌های مدیریت جهادی در دانشگاه آزاد اسلامی پرداخته‌اند که این مؤلفه‌ها عبارت بودند از: مدیریت برای خدا، ساختار و تشکیلات مناسب، مدیریت ولایی، سخت‌کوشی، نهادینه‌کردن اخلاق و ارزشهای دینی، مشارکت‌پذیری و خودباوری.

ظهوریان ابوترابی، مرتضوی، لگزیان و فراحی (۲۰۱۸) در پژوهش خود به شناسایی مؤلفه‌های فرهنگ سازمانی جهادی با تکیه بر تجربه مدیران جهاد سازندگی پرداخته‌اند و اعتقاد دارند که مدیریت جهادی به‌مثابه تبلور عملی نهادهای جهادی مولود انقلاب اسلامی می‌تواند الگویی برای مدیریت مؤثر در سازمانهای امروز جامعه‌ایران باشد. مضمونهای سازمان‌دهنده تحقیق شامل انعطاف‌پذیری مولد رشد، دین‌محوری، سبک زندگی دینی، الگوی ارتباطی باز، سبک رهبری همدلانه، فرهنگ متعالی کار، همکاری و مشارکت و مردم‌داری است. تمام مضمونهای سازمان‌دهنده نیز تحت مضمون فراگیر «فرهنگ سازمانی جهادی» قابل‌تعریف است. بر این مبنا این مضمون کانون و هسته شبکه مضمونهای این پژوهش را تشکیل می‌دهد.

حجازی‌فر (۲۰۱۵) در تحقیق خود به بررسی چیستی و مؤلفه‌های مدیریت جهادی پرداخته است. در این مقاله به‌منظور ترکیب نتایج پژوهشهای گذشته از روش فراترکیب استفاده شده است. برای شناسایی مؤلفه‌های مدیریت جهادی پس از جستجوی منابع، ۲۸ مقاله مرتبط شناسایی شد. نتایج پژوهشها با این روش و با توجه به وظایف و موضوعات مرتبط با علم مدیریت در ده مبحث موضوع‌بندی شده است. این ده بخش شامل برنامه‌ریزی و هدف‌گذاری، ارتباطات، سازماندهی، رهبری، نظام ارزشی، تصمیم‌گیری، کنترل، توجه به رشد و توانمندسازی، منابع و امکانات، خلاقیت و نوآوری است.

سلطانی (۲۰۱٤) در پژوهشی به بررسی مدیریت جهادی، چالشها و الزامات آن در کشور

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-23]

پرداخت و نتایج نشان داد که به ترتیب چالشهای رفتاری (۲۹/۸۹)، زمینه‌ای (۴۲/۸۵) و ساختاری (۹۵/۸۱) از اهمیت بسیاری برخوردار و لازم است به‌گونه‌ای شایسته مدیریت شود. در بخش الزامات اجرای مدیریت جهادی نیز به ترتیب الزامات مدیریتی (۱۵/۸۹)، انسانی (۸۷/۸۱)، رویکردی (۳۷/۷۹) و ساختاری (٤۰/۷٦) از اولویت ۱ تا ٤ برخوردار است.

با عنایت به موضوع پژوهش و همچنین مؤلفه‌های مدیران جهادی و انقلابی در کشور جمهوری اسلامی ایران و نیز بی‌بدیل بودن این نوع مدیریت در سطح کشورهای جهان، پیشینه‌ای از این نوع مدیریت در خارج از کشور در اختیار پژوهشگر نبوده است. فلذا، انجام این پژوهش بر مبنای سوابق و پیشینه پژوهشهای انجام‌شده در داخل کشور صورت پذیرفته است.

روش

روش پژوهش حاضر توصیفی از نوع همبستگی بود و جامعه پژوهش شامل تمامی آزادگان تحت پوشش مؤسسه بنیاد شهید شهر تهران بود. روش نمونه‌گیری پژوهش حاضر خوشه‌ای بوده و ۲۸٤ نفر از آزادگان به صورتی تصادفی به‌عنوان نمونه پژوهش انتخاب شدند.

برای جمع‌آوری اطلاعات در پژوهش حاضر از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شده است. این پرسشنامه دارای سه بخش بود. بخش اول شامل مدت اسارت، سن تحصیلات، مدت‌زمان مشارکت در فعالیتهای جهادی بنیاد شهید (به سال) و درآمد بود. بخش دوم شامل ۲۰ سؤال پنج گزینه‌ای که در طبقه سؤالات پنج گزینه‌ای لیکرت تنظیم و سؤالات مرتبط با متغیرهای پژوهش بود و بخش سوم نیز شامل ۵ سؤال، تشریحی (باز پاسخ) و پیشنهادها بود. اعتبار پرسشنامه توسط متخصصین تأیید شد و پایایی آن ۰/۹۳٤ گزارش شد.

در این پژوهش ملاحظات اخلاقی شامل موارد زیر بودند:

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-23]

-۱ پیش از شروع کار از شرکت‌کنندگان رضایت‌نامه کتبی دریافت شد. -۲ پیش از شروع کار شرکت‌کننده (داوطلب) از موضوع و روش اجرا مطالعه مطلع شدند. -۳ از اطلاعات خصوصی و شخصی داوطلبان محافظت شد. -٤ نتایج در صورت تمایل برای آنها تفسیر شد. -٥ در صورت مشاهده هرگونه اختلال، راهنماییهای لازم جهت پیگیری به داوطلبین ارائه انجام شد. -٦ مشارکت در تحقیق موجب هیچ‌گونه بار مالی برای شرکت‌کنندگان نشد. -۷ این پژوهش با موازین دینی و فرهنگی آزمودنی و جامعه هیچ‌گونه مغایرتی نداشت.

برای تجزیه‌وتحلیل داده‌ها از روشهای آماری همبستگی، رگرسیون و تحلیل مسیر استفاده شد و داده‌ها توسط نرم‌افزارهای SPSS و LISREL مورد تحلیل قرار گرفتند.

یافته‌ها

در پژوهش حاضر آزمونهای آماری روی داده‌های ۲۸٤ نفر محاسبه شدند و طبق یافته‌های پژوهش می‌توان گفت که ازنظر توزیع سنی، ۱٥٪/٥ نمونه زیر ٤٥ سال، ۳۹٪/٤ بین ٤٥ الی ٥٥ سال، ۲۹٪/٦ بین ٥٥ الی ٦٥ سال و ۱٥٪/٥ بالای ٦٥ سال سن داشتند. ازنظر میزان تحصیلات نیز، ٥٪/٦ نمونه زیر دیپلم، ٥۰٪ دیپلم، ۹٪/۲ فوق‌دیپلم، ۲٦٪/۸ لیسانس، ٦٪/۳ فوق‌لیسانس و ۲٪/۱ دارای مدرک دکتری بودند.

همچنین یافته‌های توصیفی نشان داد که ازنظر مدت اسارت آزادگان، ۲٦٪/۸ آنها کمتر از دو سال، ۱۹٪/۷ آنها ۲ تا ٤ سال، ۱۰٪/٦ آنها ٤ تا ٦ سال و ٤۳٪ آنها ٦ تا ۸ سال تجربه اسارت داشته‌اند.

برای بررسی نرمال بودن توزیع داده‌ها از آزمون کالموگروف-اسمیرنف استفاده شده است.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-23]

جدول (۱) آزمون کالموگروف – اسمیرنف برای متغیرهای پژوهش

شاخص آماری	مشکلات اقتصادی	مشکلات فرهنگی	مشکلات بهداشت و درمان	مشکلات اجتماعی
تعداد	۲۸٤	۲۸٤	۲۸٤	۲۸٤
میانگین	٤/۰٦٤۹	۳/۱۰۳٤	۳/۱۱۷	۳/٤۳٥٦
انحراف استاندارد	۰/۷٦۷۹۸	۱/۰٤۰۸	۰/۹۸٥۳	۰/٦۸۹٤٤
برابر	۰/۱٦۳	۰/۰۹۷	۰/۱۱٥	۰/۰٦٦
تفاوتهای کاملا مثبت	۰/۱۱۹	۰/۰۹۷	۰/۱۱٥	۰/۰٦٦
تفاوتهای کاملا منفی	-۰/۱٦۳	-۰/۰۹٥	-۰/۰۷٤	-۰/۰٤٤
Z	۱/۱٥۸	۰/۹۹۲	۱/۱۷۲	۰/٦۷۷
P	۰/۰۸	۰/۲۷۹	۰/۱۲۸	۰/۷٤۹

بر اساس داده‌های جدول بالا می‌توان مطرح کرد که چون مقدار Z محاسبه‌شده برای مؤلفه‌های این تحقیق در سطح خطای کوچک‌تر از ۰/۰۵ معنی‌دار است، لذا می‌توان مطرح کرد که توزیع فوق، مفروضه نرمال بودن را داراست و می‌توان از میانگین به‌عنوان معرف شاخص گرایش مرکزی استفاده کرد و از مدلهای آماری پارامتری استفاده کرد.

جدول (۲) ضرایب معادله رگرسیونی پیش‌بینی رفع مشکلات اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و بهداشت و درمان بر اساس حضور آزادگان در طرحهای جهادی

متغیر	B	SES		t	p
رفع مشکلات اقتصادی	۰/۷٦۹	۰/۱۷۹	۰/۳۰٦	٤/۲۹٥	۰/۰۰۰
رفع مشکلات فرهنگی	۰/۹۹٤	۰/۱۷۹	۰/۳۸۳	٥/٥٤۲	۰/۰۰۰
رفع مشکلات اجتماعی	۰/۷۳۷	۰/۱۸۹	۰/۲۷۹	۳/۸۹٤	۰/۰۰۰
رفع مشکلات بهداشت و درمان	۰/۷۳۷	۰/۱۸۹	۰/۲٤٥	۳/۲۳٦	۰/۰۰۰

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-23]

همان‌طور که در جدول فوق مشاهده می‌شود به ازای یک انحراف معیار تغییر در متغیر حضور آزادگان در طرحهای جهادی، ۳۰۶/ ۰ انحراف معیار در رفع مشکلات اقتصادی، ۰/۳۸۳ انحراف معیار در رفع مشکلات فرهنگی، ۰/۲۷۹ انحراف معیار در رفع مشکلات اجتماعی و ۰/۲۳۶ انحراف معیار تغییر در رفع مشکلات بهداشت و درمان تغییر ایجاد شده است.

برای ترسیم مدل حضور آزادگان در طرحهای جهادی و تأثیر آن بر هر یک از ابعاد اقتصادی، فرهنگی، بهداشت و درمان و اجتماعی از نرم‌افزار لیزرل استفاده شده است که نتایج آن در زیر آورده شده است.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-23]

شکل (۱) مدل اعداد معناداری روابط بین متغیرهای مدل (مربوط به مؤلفه‌های بعد اقتصادی)

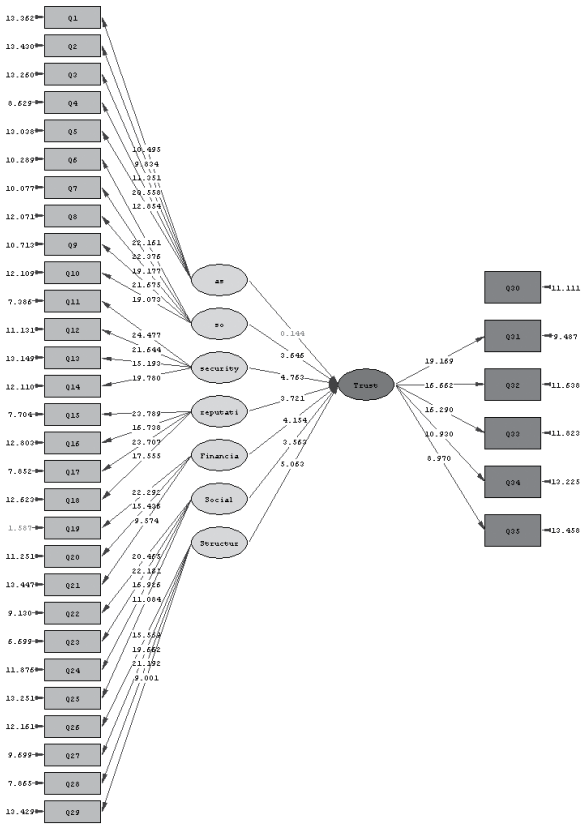

بر اساس مدل ترسیم‌شده بالا می‌توان بیان کرد که شاخصهای تناسب مدل حاکی از آن است که مدل از نظر شاخصهای تناسب و برازش در وضعیت خوبی است؛ چون‌که نسبت کای دو بر درجه آزادی (χ^2/df) آن برابر ۲.۱۱ و ۲.۳٤ است که کمتر از مقدار مجاز ۳ است و مقدار RMSEA نیز برابر با ۰/۲۳ و ۰/۰٤٤ است که کمتر از مقدار مجاز ۰/۰۸ است. لذا

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-23]

نیاز به اصلاحات چندانی ندارد. مقدار احتمال نیز برابر با ۰/۰۰۱ و کوچک‌تر از ۰/۰۵ است و کلیه اعداد معناداری مربوط به پارامترهای مدل از ۱.۹۶ بزرگ‌تر است و معنادار شده است. لذا می‌توان بیان کرد که حضور آزادگان در طرحهای جهادی درزمینه‌های رفع مشکلات اقتصادی تأثیرگذار بوده است.

شکل (۲) مدل اعداد معناداری روابط بین متغیرهای مدل (مربوط به مؤلفه‌های بعد فرهنگی)

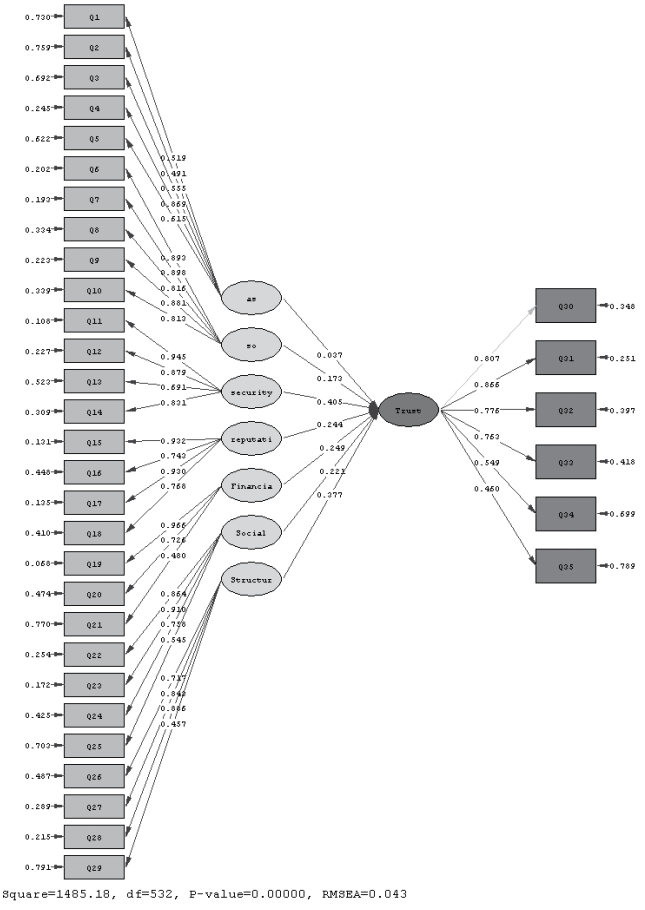

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-23]

بر اساس مدل ترسیم‌شده بالا می‌توان بیان کرد که شاخصهای تناسب مدل حاکی از آن است که مدل از نظر شاخصهای تناسب و برازش در وضعیت خوبی است؛ چون‌که نسبت کای دو بر درجه آزادی (χ^2/df) آن برابر ۲.٦٤ و ۲.٦١ است که کمتر از مقدار مجاز ۳ است و مقدار RMSEA نیز برابر با ۰/٥٦ و ۰/۰٤١ است که کمتر از مقدار مجاز ۰/۰۸ است. لذا نیاز به اصلاحات چندانی ندارد. مقدار احتمال نیز برابر با ۰/۰۰۱ و کوچکتر از ۰/۰۵ است و کلیه اعداد معناداری مربوط به پارامترهای مدل از ۱.۹٦ بزرگ‌تر است و معنادار شده است. لذا می‌توان بیان کرد که حضور آزادگان در طرحهای جهادی درزمینه‌های رفع مشکلات فرهنگی تأثیرگذار بوده است.

شکل (۳) مدل اعداد معناداری روابط بین متغیرهای مدل (مربوط به مؤلفه‌های بعد اجتماعی)

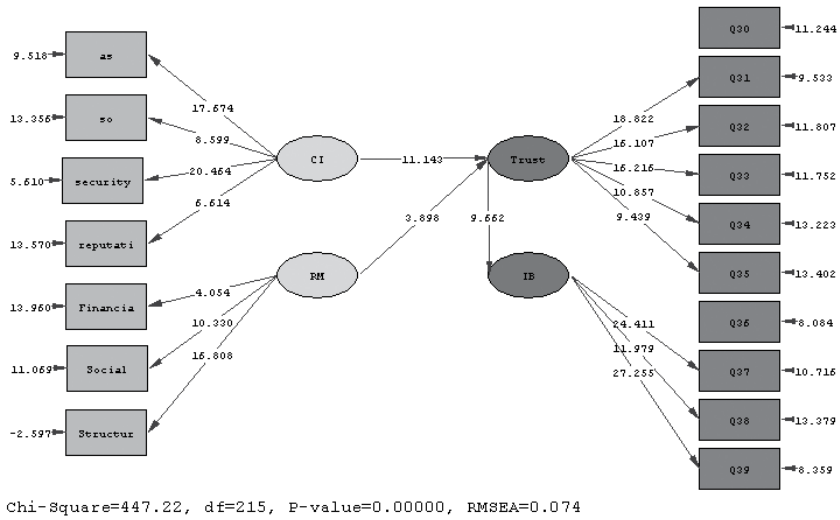

بر اساس مدل ترسیم‌شده بالا می‌توان بیان کرد که شاخصهای تناسب مدل حاکی از آن

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-23]

است که مدل ازنظر شاخصهای تناسب و برازش در وضعیت خوبی است؛ چون‌که نسبت کای دو بر درجه آزادی (χ^2/df) آن برابر ۲.٦٤ و ۲.٦١ است که کمتر از مقدار مجاز ۳ است و مقدار RMSEA نیز برابر با ۰/٥٦ و ۰/۰٤۱ است که کمتر از مقدار مجاز ۰/۰۸ است. لذا نیاز به اصلاحات چندانی ندارد. مقدار احتمال نیز کوچکتر از ۰/۰٥ است و کلیه اعداد معناداری مربوط به پارامترهای مدل از ۱.۹٦ بزرگ‌تر است و معنادار شده است. لذا می‌توان بیان کرد که حضور آزادگان در طرحهای جهادی درزمینه‌های رفع مشکلات اجتماعی تأثیرگذار بوده است.

شکل (٤) مدل اعداد معناداری روابط بین متغیرهای مدل (مربوط به مؤلفه‌های بهداشت و درمان)

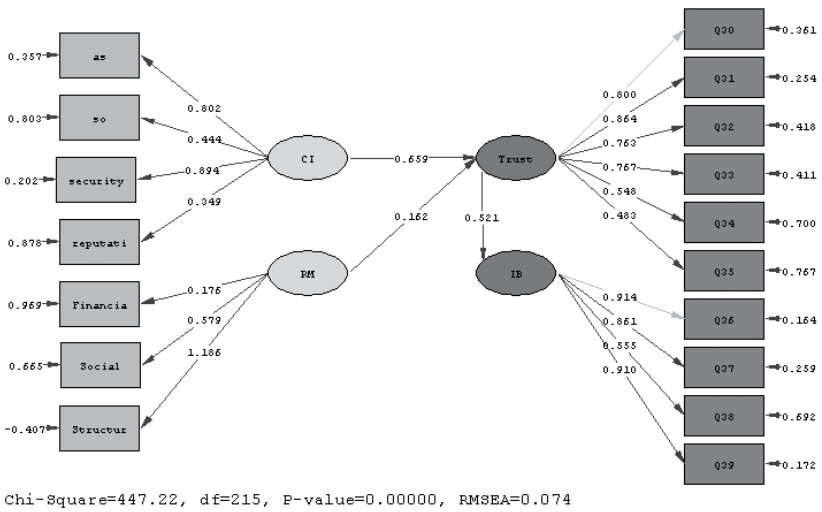

شاخصهای تناسب مدل حاکی از آن است که مدل از نظر شاخصهای تناسب و برازش در وضعیت خوبی است؛ چون‌که نسبت کای دو بر درجه آزادی(χ^2/df) آن برابر ۲.۷۹ و ۲.۰۷ است که کمتر از مقدار مجاز ۳ است و مقدار RMSEA نیز برابر با ۰/۰٤۳ و ۰/۰۷٤

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-23]

است که کمتر از مقدار مجاز ۰/۰۸ است. لذا نیاز به اصلاحات چندانی ندارد. مقدار احتمال نیز کوچکتر از ۰/۰۵ است و کلیه اعداد معناداری مربوط به پارامترهای مدل از ۱.۹۶ بزرگ‌تر است و معنادار شده است. لذا می‌توان بیان کرد که فرضیه‌های فرعی بر اساس ساختار یادشده تأیید شده است. لذا می‌توان بیان کرد که حضور آزادگان در طرحهای جهادی درزمینه‌های رفع مشکلات بهداشت و درمان تأثیرگذار بوده است.

بحث

هدف پژوهش حاضر بررسی نقش حضور آزادگان در طرحهای جهادی در پیش‌بینی رفع مشکلات اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، بهداشتی و درمانی در جامعه بود. نتایج پژوهش حاضر نشان داد که بین حضور آزادگان در طرحهای جهادی و رفع مشکلات اقتصادی رابطه معنی‌داری وجود دارد. این یافته با نتایج تحقیق اشرافی (۱۳۸۲) همخوانی و همسویی دارد. اشرافی (۱۳۸۲) به این نتیجه رسیده است که مدیریت جهادی با مصرف‌گرایی، اشرافی‌گری، سستی، تنبلی، بی‌حالی و انحراف از مسیر آرمان‌گرایی ایمانی، تغایر داشته و بلکه با آن مبارزه می‌کند؛ درحالی‌که در شیوه‌های مدیریتی دیگر که عمدتاً محصول فرهنگ سرمایه‌داری است، جامعه به سمت مصرف‌گرایی، اشرافیت، بی‌عدالتی، اصالت لذت و انحراف از آرمانهای انسانی، سوق داده می‌شود. اساس مدیریت جهادی بر تأکید بر معنویت و ارزشهای اخلاقی، اسلامی و انسانی بنا شده؛ درحالی‌که در نظامهای مدیریتی دیگر، اخلاق به‌عنوان وسیله، مطرح بوده و تا زمانی کاربرد دارد که در راستای اهداف آن نظام مدیریتی بوده باشد.

در تبیین و تحلیل این موضوع می‌توان بیان کرد که خودباوری یکی از علامتهای جامعه زنده و فعال است. جامعه‌ای که خودباوری دارد با نشاط و پویاست. با شور و حرارت وصف‌ناشدنی به هدف خود باور دارد و هر لحظه برای رسیدن به آن در حال کوشش بوده و با موانع و دشمنیها مبارزه می‌کند. چنین جامعه‌ای مسئولیت‌پذیر است و از تقلید منفی و

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-23]

کورکورانه دوری می‌کند. افراد در این جامعه، از ویژگیهای مثبت و منفی خود، آگاهی دارند و در فکر و عمل، استقلال خود را حفظ می‌کنند. بر این اساس، مقام معظم رهبری، خودباوری و اعتمادبه‌نفس را یکی از ویژگیها و عوامل مهم در مدیریت جهادی برمی‌شمارند: «عامل مهم مدیریت جهادی عبارت است از خودباوری و اعتمادبه‌نفس و اعتماد به کمک الهی.»

یافته دیگر پژوهش نشان داد که بین حضور آزادگان در طرحهای جهادی و رفع مشکلات فرهنگی رابطه وجود دارد. این یافته با نتایج تحقیق حسن‌زاده (۱۳۹۵) همخوانی و همسویی دارد. حسن‌زاده به این نتیجه رسیده است که ازآنجایی‌که مدیر جهادی در کارها انگیزه عبادی دارد، او در برابر سختیها ایستادگی کرده و اراده قوی در رفع مشکلات دارد. او به‌موقع در محل کار حضور پیدا می‌کند و آخرین کسی است که از اداره جهاد خارج می‌شود. او در کارها دارای تعهد و صداقت است. توجه به کار و سرعت انجام آن با در نظر گرفتن شرایط و نیازها جامعه از اهداف مدیر جهادی است. به‌طوری‌که مقام معظم رهبری در بسیاری از سخنرانیهای خود تأکید بر سرعت عمل جهادگران دارند. عشق، صبر، ایمان و توکل به خداوند منان، پایبندی به انجام فرایض دینی و مذهبی، کم‌توقع بودن، آمادگی پذیرش مسئولیت، انتقادپذیری، خلوص در کارها، دینداری، مردم‌باوری، اخلاق حسنه، تلاشگری، خطرپذیری، تعصب کاری، بهادادن به نیروها، ازخودگذشتگی، خستگی‌ناپذیری، داشتن وجدان کاری، خلاقیت و ابتکار عمل در کارها، دوری از تشریفات زاید، احساس الفت و یکی بودن با نیروها، صداقت در کارها، رعایت شئونات، روحیه شهادت‌طلبی و ایثارگری همه و همه این خصیصه‌ها از ویژگیهای مدیریت جهادی است که در طول بیش از بیست سال که از عمر جهاد می‌گذرد همچنان پابرجا و عامل این شده است که مدیران جهاد مقبولیت بالایی در بین مسئولان کشور برخوردار هستند.

همچنین نتایج پژوهش حاضر نشان داد که بین حضور آزادگان در طرحهای جهادی و رفع مشکلات اجتماعی رابطه وجود دارد. این یافته با نتایج تحقیق باقری (۱۳۹۸) همخوانی

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-23]

و همسویی دارد. باقری به این نتیجه رسیده است هدف اصلی تشکیل مدل سیاسی و جهادی آزادگان ارتقاء کرامت انسانها و ارائه خدمات متناسب با شأن و منزلت آنها است. نیازهای بخش عمده‌ای از جامعه اسراء کشور به‌ویژه در حوزه‌های درمانی و اقتصادی در طول سالیان متمادی مورد بی‌توجهی برنامه‌ریزان اقتصادی و اجتماعی کشور بوده است. اسرا و آزادگان با حضور در طرحهای جهادی می‌توانند خود الگوهای مفید و اثربخشی برای تاب‌آوری و استقامت مردم در برابر مشکلات اجتماعی به شمار روند. این آزادگان خود روزگاری مظهر مقاومت در برابر سختیها بوده‌اند لذا می‌توانند با الگو قرار گرفتن برای سایر گروهها در برابر مسائل و مشکلات اجتماعی صبورانه رفتار کنند. مدیریت جهاد، مدیریت ایثاری و داشتن هدفی والا و برتر از اهداف مادی است. هیچ یک از مشکلات اقتصادی، اجتماعی و حتی وضعیت خانوادگی، او را از مسیر اصلی دور نمی‌کند. او اولویت کار جهاد را بر کار خانواده قرار می‌دهد. در این رابطه است که حضرت امام در خرداد سال ۵۹ خطاب به جهادگران می‌فرمایند:

«همه احساس می‌کنند که این زحمتهایی که می‌کشند نظیر همان جوانهایی که در صدر اسلام زحمت می‌کشیدند که دنبال این نبودند از مردم اجرتی بگیرند، است.»

یکی دیگر از یافته‌های بین حضور آزادگان در طرحهای جهادی و رفع مشکلات بهداشت و درمان رابطه وجود دارد، مورد آزمون قرار گرفت و تأیید شد. این یافته با نتایج تحقیق خدایی (۱۳۹۵) همخوانی و همسویی دارد. خدایی به این نتیجه رسیده است که مدیر جهادی مردم را دوست داشته و باور دارد که عزیزترین مردم نزد خدای رحمان، افراد محروم، مستضعف و مؤمن هستند. ارتباط نزدیک با مردم موجب تلفیق دانش نو با دانش بومی شده است که در نتیجه با شناخت هر چه بیشتر معضلات، راهکار برای مشکلات سریع انجام می‌گیرد. مدیران جهادی بیش از هر مقوله‌ای به سلامت مردم اهمیت می‌دهند و یکی از فوری‌ترین و سریع‌ترین نیازهای رسیدگی به مردم به‌ویژه در بین قشرهای ضعیف موضوع

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-23]

بهداشت و درمان آنها است. در این میان آزادگانی که با ادامه تحصیل پزشک یا داروساز یا... شده‌اند می‌توانند در قالب طرحهای جهادی به‌ویژه در مناطق کمتر برخوردار و نیازمند به ارائه خدمات مناسب بپردازند. در این میان از یک سو روابط بین مردم و جهاد، روابطی بسیار ساده، بی‌آلایش و خودمانی بوده که باعث ایجاد محبت جهاد در دل مردم شده و از سوی دیگر روابط بین نیروها و مدیر در جهاد بسیار انسانی و دوستانه است (فرهی، سنجقی، سلطانی و محمدیان، ۲۰۱٦).

مدیریت در جهاد به‌صورت شورایی به وجود آمد که فرهنگ مشارکتی کار کردن را در جهاد پایه‌گذاری کرد. این ویژگی در بالاترین مقطع تصمیم‌گیری جهاد و همچنین در استانها باعث شده که تصمیم‌گیری و مدیریت جهادی بر مبنای تخصص نیروهای جهاد و کارآمدیهای آنها در انجام وظایف باشد. ایجاد فضای صمیمی و مسالمت‌آمیز و برادرانه در حل مسائل و مشکلات و تحمل یکدیگر در مقابل حل مسائل از ویژگیهایی است که هرکس می‌تواند در درون جهاد آن را حس کند و این زمینه همکاری همه اعضاء را فراهم کرده است (مرتضوی و زارع پور نصیرآبادی، ۲۰۱۲). اعتماد داشتن به نیروهای جهاد، اهمیت دادن و لحاظ کردن نظرات آنها، میدان دادن و تفویض اختیار به جهادگران از ویژگیهای مدیریت جهادی است. مدیر جهادی در راستای حل مشکلات بهداشت و درمان اقشار ضعیف، از انتقاد آنها نمی‌هراسد و پاسخگوی به سؤالاتشان است. هرچند که در محل کار مهربان و صمیمی هستند اما در کارها جدی و قاطع هستند. احترام متقابل مسئول و نیرو در جهاد وجود داشته و اصل این نکته که هر یک از نیروهای جهاد تنها از یک رئیس مافوق دستور گرفته و رعایت سلسله‌مراتب و تعیین خطوط اختیار و ارتباط در بین جهادگران وجود دارد (فرهی و همکاران، ۲۰۱٦).

در اشاره به محدودیتهای پژوهش حاضر می‌توان گفت که پژوهش حاضر در بین آزادگان انجام شده است؛ لذا در تعمیم نتایج به گروههای دیگر باید احتیاط داد. همچنین پژوهش

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-23]

حاضر در بین آزادگان شهر تهران انجام شده است. لذا در تعمیم نتایج به شهرهای دیگر باید احتیاط داد. در ضمن در پژوهش حاضر ابزار جمع‌آوری پژوهش پرسشنامه محقق ساخته بوده لذا ممکن است اگر ابزار دیگری برای جمع‌آوری اطلاعات در نظر گرفته شود نتایج متفاوتی به دست آید.

در اشاره به پیشنهادهای پژوهشی، پیشنهاد می‌شود که در پژوهشی به بررسی موانع حضور و مشارکت آزادگان و اسراء در طرحهای جهادی پرداخته شود تا ضمن شناسایی آنها برای رفع آنها اقدام شود. همچنین پیشنهاد می‌شود که در پژوهشی به بررسی کیفی ماهیت طرحهای جهادی برخاسته از نوآوریهای آزادگان اقدام شود. همچنین پیشنهاد می‌شود در تحقیقی به بررسی به‌کارگیری آزادگان و جانبازان در قالب مدیران جهادی در طرحهای عمرانی و اجتماعی پرداخته شود تا امکان ارزیابی تأثیرگذاری آنها فراهم آید.

ملاحظات اخلاقی:

مشارکت نویسندگان

همه نویسندگان در تهیه مقاله مشارکت داشته‌اند.

منابع مالی

برای انتشار این مقاله حمایت مالی مستقیم از هیچ نهاد یا سازمانی دریافت نشده است.

تعارض منافع

این مقاله با سایر آثار منتشرشده از نویسندگان هم‌پوشانی ندارد.

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

در این مقاله همه حقوق مرتبط با اخلاق پژوهش رعایت شده است.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-23]

- Askari Vaziri, A., Naderi, M., Matin, H., & Norozi Farani, M. (2019). Explaining jihadi management and designing its model in the system of the Islamic Republic of Iran. Journal of Islam and managerial research, 16(36), 21-36. (In Persian)

- Bahrami, M. (2017). Cultural model according to the needs of groups of isaargaran in the country. The first national conference on culture and jihadi management of the representative of the Supreme Leader in the Ministry of Jihad Agriculture, Mashhad, Iran. (In Persian)

- Farahi, A., Sanjaghi, M., Soltani, M., & Mohamadian, Y. (2016). Designing A Model for Jihadi Culture in an Islamic Revolution Institution. Journal of Human resource management research, 2(24), 13-40. (In Persian)

- Hejazifar, S. (2015). What are the components of jihadi management? Journal of Islamic Management, 23(3), 29-42. (In Persian)

- Isar News Agency. (2019).. Available on: http://www.isaar.ir/doc/news/fa/310129/

- Khamenei News Agency. (2013).. Available on: https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=24963

- Kharashizadeh, A., & Babaie, M. (2014). An Introduction to Explaining the Theoretical Foundations of the Religious Management Model from the Perspective of the Holy Quran. Journal of Defense Management and Research, 13(75), 1-33. (In Persian)

- Mokhtarianpour, M., & Kosari, R. (2018). A Study of the Barriers of the Continuance of Jihadi Management Morale in Post-Holy Defense Era. Social Capital Management, 5(4), 605-627. (In Persian)

- Moloudi, R. (2018). Familiarity with the community of self-sacrifice. Tehran: Shahed Publication. (In Persian)

- Mortazavi, M., & Zarepour Nasirabadi, F. (2012). Jihadi organizational culture; A key factor in jihad management. Journal of Cultural Engineering, 7(25), 70-77. (In Persian)

- Mousavi, B. A. T. O. U. L., Khaji, A., Ganjparvar, Z. O. H. R. E. H., Karbalaeiesmaeili, S. I. M. A., Soroush, M. R., Amini, R. E. Z. A., & Seyyed Hosseini Davarani, S. H. (2010). Prisoners of War and Employment Problems. Iranian Journal of war and Public Health, 2(3), 1-7. (In Persian)

- Safiepour, A., Salimi, M., & Jahanian, R. (2018). Identifying the com-

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-23]

ponents of jihadi management in Islamic Azad University. Journal of Educational Management Research, 10(2), 165-192. (In Persian)

- Savari. K. (2013). A survey of sources of stress of martyrs and devotees Families. Journal of Military Psychology, 4(13), 44-53. (In Persian)

- Shekari, H. (2019). Toward Sustainability in Higher Education: A Reflection on the Role of Jihadi Management. Journal of Higher Educational Letter. 12(45), 171-200. (In Persian)

- Soltani, M. (2014). Jihadi management, challenges and requirements. Journal of Islamic Management, 22(2), 9-39. (In Persian)

- Zahorianabotorabi, M., Mortazai, S., Lezghian, M., & Farahi, M. (2018). Identifying the components of jihadi organizational culture based on the experience of constructive jihad managers. Journal of Islamic Management, 26(1), 147-183. (In Persian)

- Zarei Matin, A. (2018). Assessing the cultural and social needs of the glorious freedmen of 8 years of holy defense. Second national conference on culture and jihadi management of the representative of the Supreme Leader in the Ministry of Jihad Agriculture, Mashhad, Iran. (In Persian)

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-11-23]